

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Посилення відповідальності владних структур, підвищення ефективності діяльності державних органів та взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади є одним з ключових завдань, що постають перед Україною у процесі реалізації стратегії економічного та соціального розвитку держави. Відповідно, на нинішньому етапі державотворення в Україні виникла необхідність реформування політичної системи суспільства. Реформа повинна бути спрямована на зміцнення конституційного ладу, поглиблення демократичних засад державного управління, становлення інститутів громадянського суспільства, зміцнення національної безпеки та підвищення міжнародного авторитету держави.

Реалізація цих завдань передбачає оптимізацію системи державної влади шляхом вдосконалення представницької демократії та потребує ефективного виконання законодавчим органом своїх функцій – законодавчої, установчої, представницької та контролюючої. Реалізація парламентом зазначених функцій визначається як його конституційними повноваженнями, так і статусом, правовими засадами формування, організації та діяльності його структурних складових – депутатських об'єднань та окремо членів парламенту.

Як свідчить досвід держав розвинутої демократії, саме парламенти є фундаментом демократичних свобод суспільства, ефективними інституціями, і тими органами, що протидіють узурпації влади однією особою чи групою осіб. Члени парламенту уповноважені представляти інтереси народу і його волю в законодавчому органі держави. Депутат, як інститут системи парламентаризму, опосередковує собою представницьку демократію, а його статус є відображенням статусу парламенту, демократизму держави і суспільства, стану безпосередньої і представницької демократії [6, с. 267].

Загострення політичного протистояння і в самому парламенті, і за його межами протягом останніх років є очевидним навіть для неосвідчених у політиці громадян. Зниження ефективності функціонування законодавчого органу, посилення політичної невизначеності і збільшення політичних ризиків у державі – такі процеси сьогодні визначають етап розвитку парламентаризму в Україні.

Таким чином, дослідження сутності, змісту конституційно-правового статусу парламентаря, його структурних елементів має особливе значення і є досить актуальним в зв'язку з проведенням парламентської реформи та майбутніми перетвореннями вітчизняного конституційного законодавства.

Дослідження проблем конституційно-правового статусу парламентарів проводились вітчизняними правознавцями, зокрема: М. Баймуратов, А. Георгіца, Р. Давидов, Г. Журавльова, В. Журавський, Л. Кривенко, В. Погорілко, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко. Значну увагу у розробку вказаної проблеми внесли російські науковці: С. Авакьян, І. Азовкін, М. Баглай, Г. Барабашев, А. Безуглов, Н. Богданова, Л. Григорян, В. Лучін, Б. Страшун, Ю. Тихомиров, Б. Топорнін, В. Чиркін, К. Шеремет тощо.

Основною метою статті є проведення комплексного аналізу конституційно-правового статусу парламентарів України, визначення правової природи конституційно-правового статусу члена парламенту, дослідження його елементів.

Як відомо, правовий статус у нормативному значенні є складовою частиною системи права, виступає самостійним регулятором суспільних відносин. За допомогою цієї юридичної категорії визначаються природа, місце суб'єктів права у системі суспільних відносин, їх права та обов'язки щодо інших суб'єктів. Проте, дана категорія на сьогодні належить до числа малорозроблених і неоднозначних у теорії права та науці конституційного права.

Етимологічно термін «статус» тотожний поняттю «становище» («стан») когось чи чогось [9, с. 626]. Близькими за змістом є поняття «конституційно-правовий статус» і «засади правового становища». Зазначимо, що статус суб'єкта являє собою сукупність певних соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежать від тієї ролі соціальної функції, що виконується ним у суспільстві.

У дослідженнях з конституційного права останніх років запропоновано ввести наукову кате-

горію «доктринальний статус», як конструкцію, що поєднує нормативні характеристики, теоретичні підходи та практику реалізації правових приписів. Отже, зазначена категорія розкриває суть і зміст правового статусу того чи іншого суб'єкта конституційно-правових відносин, в даному випадку – парламентарія, що втілюється в нормах конституційного права.

На нашу думку необхідно звернутись до досвіду країн сталої демократії тому, що саме до європейських стандартів функціонування органів державної влади прагне наша держава, то стає зрозумілим, що такі принципові положення, що визначають конституційно-правовий статус депутата, містяться в конституціях, але більш докладно регламентуються у спеціальних законах і регламентах парламентів, його структурних органів. Аналіз конституцій європейських держав свідчить про те, що тільки в окремих нормативно-правових актах існують спеціальні розділи, які закріплюють статус парламентського мандата. Наприклад, аналізують розділ IV Конституції Французької республіки від 4 жовтня 1958 року та Конституційний Закон від 4 серпня 1995 року можна зазначити, що до елементів статусу члена Національних зборів та Сенату Франції належать: а) представницький мандат – будь-який імперативний мандат є недійсним (ст. 27); б) тривалість повноважень парламентарів кожної з палат; в) несумісність та невиборність (детально регламентується в законі про вибори); г) парламентський імунітет (ст. 26 Конституції та ст. 7 Конституційного Закону від 4 серпня 1995 року); д) незалежність думок; е) винагорода та інші права, встановлені законом [4, с. 451-452].

Конституційно-правовий статус парламентарія є різновидом правового статусу особи, якому властиві особливості, що пов'язані з реалізацією парламентаріями їх політичного і соціального призначення. Як зазначає Н. Вітрук, «правовий статус депутата є одним з спеціальних видів правового статусу громадянина. Цей статус є становищем громадянина в суспільстві й державі, що пов'язаний з його особливою діяльністю, яка регламентована відповідними спеціальними нормами» [2, с.155].

У науковій літературі зазначається, що статус депутата – це передбачені для депутата законодавчими актами специфічні права, обов'язки, гарантії, і юридичні обмеження, необхідні для належної реалізації депутатського мандата. Відмінність народних депутатів від звичайних громадян полягає в тому, що крім звичайної сукупності прав, обов'язків і гарантії, які має кожна приватна особа, для народного депутата передбачені специфічні, властиві лише цій посаді права, обов'язки і гарантії, користуючись якими депутат повинен виконувати своє політичне і соціальне призначення [5, с. 321].

У структурі конституційно-правового статусу будь-якого суб'єкта конституційного права, а, зокрема, народного депутата, Н. Богданова виділяє наступні елементи: місце в суспільстві і державі, соціально-політична роль та призначення; загальна правоздатність; права та обов'язки або компетенція та відповідальність; гарантії стійкості та реальності правового стану суб'єктів конституційного права [1, с. 5].

Н. Григорук структурними елементами конституційно-правового статусу народного депутата України називає наступні: політико-правову природу депутатського мандату; підстави виникнення і припинення дії депутатського мандату; права і обов'язки народного депутата України; форми роботи народного депутата; гарантії здійснення депутатських повноважень; відповідальність народного депутата України [3].

Зокрема, Т. Убері сформулювала наступне визначення поняття «конституційно-правовий статус парламентів» – визначене законом політико-правового положення члена парламенту, яке охоплює права, обов'язки, форми і методи діяльності, відповідальність та гарантії його діяльності. Проте, конституційно-правовий статус члена парламенту у вузькому, тобто у власному значенні розуміється науковцем як сукупність прав і обов'язків, гарантії діяльності та відповідальності парламентаріїв, встановлених чинним законодавством. У широкому значенні – конституційно-правовий статус парламентаріїв – це сукупність його елементів, до яких, на думку автора, відносяться повноваження парламентаріїв, форми і методи їх діяльності, за допомогою яких реалізуються установчі, законодавчі і контрольні функції парламенту, сесійні і поза-сесійні форми роботи, гарантії та відповідальність парламентаріїв [7].

Погоджуючись із запропонованою структурою конституційно-правового статусу парламентарія, слід зазначити, що до елементів широкого розуміння статусу необхідно додати, на нашу думку, також тип депутатського мандату, а також термін початку та припинення депутатських повноважень.

Характеризуючи конституційно-правовий статус народного депутата України важливе значення має дуалістичний характер депутатського мандата. Як відомо, мандат розуміється як: повноваження, наказ, доручення; 2) документ, що засвідчує права та обов'язки будь-якої особи.

Таким чином, мандат, з одного боку, зумовлює правовідносини між депутатом та виборцем, а з іншого – це акт, яким виборці наділяють депутата владними повноваженнями. Тип депутатського мандату є концепцією, в якій закладено побудову відносин між парламентарем та виборцями. Законодавче закріплення того чи іншого типу депутатського мандату в подальшому визначає правовий статус парламентаря, його представницькі функції та ступінь залежності від волі виборців.

Як наголошується в літературі, становище депутата в парламенті, характер його зв'язку з виборцями залежать від того, чи прийняті в державі концепції вільного чи імперативного мандату [8, с. 47]. За визначенням окремих науковців, мандат – це модель взаємовідносин депутата з виборцями. Очевидно, що внаслідок відносин, які склалися між депутатами і виборцями, що визначаються положенням депутатів в системі народного представництва, формується модель їх мандатів.

Отже, на основі аналізу окремих наукових підходів, практики і нормативного закріплення конституційно-правового статусу парламентаря можна припустити, що слід розмежувати такі компоненти його структури, що передбачають передстатусні, статусні та післястатусні складові: а) юридична природа депутатського мандата; б) підстави виникнення та припинення дій депутатських повноважень; в) права й обов'язки парламентаріїв; г) гарантії діяльності парламентаря; д) відповідальність депутата як члена представницького і законодавчого органу державної влади.

Таким чином, під конституційно-правовим статусом парламентаря можна розуміти цілісний внутрішньо узгоджений комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів, що поєднує нормативно регламентовані характеристики інституту члена парламенту як представника народу, громадського та політичного діяча, який здійснює свої функції та повноваження на підставі Конституції та законів України. У вузькому значенні це поняття містить, зокрема, такі елементи як повноваження, гарантії діяльності та відповідальність парламентаріїв, встановлені чинним законодавством. У широкому значенні конструкція конституційно-правового статусу парламентаріїв включає характеристику типу депутатського мандату, строки його дії, умови його виникнення та припинення, систему прав та обов'язків парламентаріїв, форми і методи їх діяльності, за допомогою яких реалізуються установчі, законодавчі та контрольні функції парламенту, гарантії їх діяльності та відповідальність.

Список літератури:

1. *Богданова Н. А.* Категория статуса в конституционном праве / Н. А. Богданова // Вестник Московского ун-та. – Серия 11. Право. – 1998. – № 3. – С. 3-10.
2. *Витрук Н. В.* Структура правового статуса депутата (вопросы теории) / Н. В. Витрук // Закон о статусе депутатов на практике. – Ярославль: Из-во Ярославского ун-та, 1976. – 287 с.
3. *Григорук Н. Г.* Конституційно-правовий статус народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Н. Г. Григорук. – К., 2004. – 20 с.
4. *Конституции зарубежных государств: [учебное пособие] / [сост. В. В. Маклаков].* – [4-е изд.]. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 624 с.
5. *Конституційне право України: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / [за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського].* – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2002. – 544 с.
6. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України: [підручник] / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К.: Наукова думка, 2006. – 344 с.
7. *Убері Т.* Конституційно-правовий статус парламентарів України та Грузії (порівняльний аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Т. Убері. – К., 2005. – 20 с.
8. *Чиркин В. Е.* Государствоведение: [учебник] / В. Е. Чиркин. – М.: Юрист, 1999. – 400 с.
9. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.].* – К.: Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3. – 792 с.

Ніконорова Н. Ю. Деякі теоретичні підходи до поняття конституційно-правового статусу народного депутата України

У статті проводиться теоретико-правовий аналіз поняття конституційно-правового статусу народного депутата, а також його структурних елементів у широкому та вузькому значеннях.

Ключові слова: парламент, народний депутат, парламентарій, конституційно-правовий статус, структура конституційно-правового статусу.

Ніконорова Н. Ю. Некоторые теоретические подходы к понятию конституционно-правового ста-

туса народного депутата України

В статті проводиться теоретико-правовий аналіз поняття конституційно-правового статусу народного депутата, а також його структурних елементів в широкому і вузькому значеннях.

Ключевые слова: парламент, народний депутат, парламентарий, конституційно-правовий статус, структура конституційно-правового статусу.

Nikonova N. Some theoretical approaches to the concept of constitutional and legal MP's status of Ukraine

In the article is conducted the theoretical and legal analysis of the concept of legal constitutional status of MP; also study a list of its structural elements of the broad and narrow sense.

Key words: parliament, the people's deputy, the member of parliament, constitutionally-legal status, structure constitutionally-legal status.